

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 11 november 2016

Mål nr

T 1297-14

KLAGANDE

1. Anybody i Kramfors AB, 556832-6259

Limstagatan 9

872 30 Kramfors

2. V B med registrerad firma Bergatrollets Hälsoprodukter

Volgsjövägen 32 A

912 32 Vilhelmina

3. EJ's Hälsokost Aktiebolag, 556339-0581

Kyrkgatan 74

831 34 Östersund

4. Hälsoboden i Vimmerby AB, 556744-3071

Box 6

598 21 Vimmerby

5. Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, 556135-5735

Finnbodarna 3977

792 92 Mora

6. Inga Lills Hälsobod AB, 556767-3099

Karskronagatan 26

372 30 Ronneby

7. Naturboden MK Eriksson AB, 556711-5794

Centralgatan 13

813 30 Hofors

8. I N

9. Smilax AB, 556693-6208

Gillberga 2706

815 92 Tierp

10. Vera Farma Vera Smoljakov AB, 556496-7858

Moränvägen 10

791 74 Falun

11. G Ö med registrerad firma Vitalia

Borgmästaregatan 12

371 34 Karskrona

Ombud för 1–11: Advokat J Å och advokat H U

MOTPARTER

1. R B

2. Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation, 769605-3441

c/o M B

Setterwalls Advokatbyrå AB

Box 1050

101 39 Stockholm

3. L K

4. B L

5. M Z

Ombud för 1–5: Advokat J S och jur.kand. R K

SAKEN

Fastställande av skadeståndsskyldighet

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2014-02-10 i mål T 1243-13

DOMSLUT

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i den del som frågan om detta har förklarats vilande.

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut i huvudsaken på så sätt att Högsta domstolen fastställer att Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation är skyldig att ersätta Anybody i Kramfors AB, V B med firma Bergatrollets Hälsoprodukter, EJ's Hälsokost Aktiebolag, Hälsoboden i Vimmerby AB, Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, Inga Lills Hälsobod AB, Naturboden MK Eriksson AB, I N, Smilax AB, Vera Farma Vera Smoljakov AB och G Ö med firma Vitalia för den ekonomiska skada de har lidit till följd av styrelsens beslut den 30 december 2008 respektive föreningsstämmans beslut den 1 juni 2009 att utesluta dem som medlemmar ur föreningen.

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut i huvudsaken beträffande den talan som förts av Anybody i Kramfors AB, V B med firma Bergatrollets Hälsoprodukter, EJ's Hälsokost Aktiebolag, Hälsoboden i Vimmerby AB, Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, Inga Lills Hälsobod AB, Naturboden MK Eriksson AB, I N, Smilax AB, Vera Farma Vera Smoljakov AB och G Ö med firma Vitalia mot R B, L K, B L och M Z.

Högsta domstolen förordnar, med ändring i tillämpliga delar av hovrättens domslut, följande i fråga om rättegångskostnaderna:

- Anybody i Kramfors AB, V B med firma Bergatrollets Hälsoprodukter, EJ's Hälsokost Aktiebolag, Hälsoboden i Vimmerby AB, Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, Inga Lills Hälsobod AB, Naturboden MK Eriksson AB, I N, Smilax AB, Vera Farma Vera Smoljakov AB och G Ö med firma Vitalia befrias från skyldigheten att ersätta Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation för rättegångskostnader i tingsrätten och i hovrätten,

- Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation förpliktas att ersätta var och en av Anybody i Kramfors AB, V B med firma Bergatrollets Hälsoprodukter, EJ's Hälsokost Aktiebolag, Hälsoboden i Vimmerby AB, Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, Inga Lills Hälsobod AB, Naturboden MK Eriksson AB, I N, Smilax AB, Vera Farma Vera Smoljakov AB och G Ö med firma Vitalia för deras rättegångskostnader i tingsrätten med 52 024 kr, varav 38 636 kr för ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från den 8 januari 2013, i hovrätten med 12 645 kr, varav 11 818 kr för ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från den 10 februari 2014 och i Högsta domstolen med 8 681 kr, varav 7 090 kr för ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom.

- Anybody i Kramfors AB, V B med firma Bergatrollets Hälsoprodukter, EJ's Hälsokost Aktiebolag, Hälsoboden i Vimmerby AB, Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, Inga Lills Hälsobod AB, Naturboden MK Eriksson AB, I N, Smilax AB, Vera Farma Vera Smoljakov AB och G Ö med firma Vitalia förpliktas att solidariskt ersätta var och en av R B, L K, B L och M Z för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 34 405 kr, varav 27 500 kr för ombudsarvode, med ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

Anybody i Kramfors AB, V B med firma Bergatrollets Hälsoprodukter, EJ's Hälsokost Aktiebolag, Hälsoboden i Vimmerby AB, Hälsoboden Mora Aktiebolag i konkurs, Inga Lills Hälsobod AB, Naturboden MK Eriksson AB, I N, Smilax AB, Vera Farma Vera Smoljakov AB och G Ö med firma Vitalia (Anybody m.fl.) har yrkat att Högsta domstolen fastställer att R B, L K, B L och M Z tillsammans med Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation (motparterna) är solidariskt skyldiga att ersätta dem för den ekonomiska skada

som de har lidit fram till den 30 juni 2009 till följd av styrelsens beslut den 30 december 2008 att utesluta dem som medlemmar ur föreningen.

Anybody m.fl. har vidare yrkat att Högsta domstolen fastställer att Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation är skyldig att ersätta dem för den ekonomiska skada som de har lidit från och med den 30 juni 2009 till följd av föreningsstämmans beslut den 1 juni 2009 att på nytt utesluta dem som medlemmar ur föreningen.

Anybody m.fl. har även yrkat att Högsta domstolen befriar dem från skyldigheten att betala ersättning för motparternas rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten och istället förpliktat motparterna att ersätta dem för rättegångskostnader där.

Motparterna har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 13.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening bestod av ett sextiototal medlemmar som bedrev butiker för försäljning av egenvårdsprodukter.
2. Enligt 2 § i stadgarna hade föreningen till syfte att främja medlemmarnas ekonomiska intressen såsom detaljister inom verksamhetsområdet egenvårdsprodukter genom olika närmare angivna aktiviteter. Bland dessa nämndes att marknadsföra butikskedjan Hälsokraft, att

verka för att kedjan hade en enhetlig och ändamålsenlig försäljnings- och butiksprofil och att verka för att medlemmarna kunde köpa produkter på fördelaktiga villkor. Enligt bestämmelsen kunde föreningens verksamhet bedrivas direkt och/eller indirekt genom helägt dotterbolag.

3. I 7 § i stadgarna fanns regler om uteslutning. Där angavs att om medlem bryter mot eller inte uppfyller föreningens stadgar, föreningens styrelses – eller dess dotterbolags styrelses – beslut eller beslut av föreningsstämman, skadar föreningen eller dess dotterbolag eller motverkar dess – eller dess dotterbolags – intressen eller ändamål och inte senast inom en vecka rättar sig efter av föreningens styrelse skriftligen meddelad varning, har föreningens styrelse rätt att utesluta medlem.

4. Föreningen hade ett dotterbolag, Hälsokraft H.K. AB, som i sin tur hade ett dotterbolag, EgenvårdDistribution AB (EVD), som skulle utgöra lagercentral och bedriva grossistverksamhet avseende varor till Hälsokraftbutikerna.

5. Under år 2008 påbörjades en omorganisation, där föreningen biträdades av en advokatbyrå och en revisionsfirma. Den ekonomiska föreningen skulle ersättas av ett aktiebolag, Hälsokraft HK Holding AB, som i sin tur skulle äga Hälsokraft H.K. AB. Avsikten var att föreningen skulle träda i frivillig likvidation. Aktierna i holdingbolaget skulle fördelas mellan föreningens medlemmar. Samtliga medlemmar skulle ingå dels ett samarbetsavtal mellan den enskilda butiken och Hälsokraft H.K. AB med syfte att tydligare reglera medlemmarnas skyldigheter och rättigheter, dels ett aktieägaravtal som skulle reglera de framtida aktieägarnas inbördes förhållanden i holdingbolaget.

6. En extra föreningsstämma i syfte att besluta om frivillig likvidation hölls i november 2008. Eftersom samtliga röstberättigade inte stödde förslaget, behandlades frågan på ytterligare en föreningsstämma i december. Då fattades beslut om att föreningen skulle träda i likvidation den 31 december 2008.

7. I november 2008 meddelade föreningens styrelse medlemmarna att samarbetsavtalet och aktieägaravtalet skulle skickas ut och att de hade fram till den 8 december att ta ställning till avtalen. Den 22 december beslutade styrelsen att skriftligen varna de medlemmar som inte hade undertecknat samarbetsavtalet. I varningen erinrades om att uteslutning skulle ske om rättelse inte vidtogs senast den 29 december 2008. Som grund för uteslutning angavs att medlemmens vägran bröt mot beslutet om att samarbetsavtal skulle ingås och att medlemmens vägran skadade såväl föreningen som dotterbolaget samt motverkade föreningens och dotterbolagets intressen.

8. Den 30 december 2008 beslutade en majoritet i föreningens styrelse att utesluta vissa medlemmar som inte hade undertecknat samarbetsavtalen. I majoriteten ingick R B, L K, B L och M Z. De uteslutna medlemmarna bestred att det fanns giltig grund för uteslutning och ville att beslutet skulle upphävas. Den 15 maj 2009 upphävdes beslutet, men styrelsen vidhöll att giltig grund hade förelagat.

9. Vid föreningens årsstämma den 1 juni 2009 beslutades att de medlemmar som ännu inte hade ingått samarbets- och aktieägaravtalen skulle göra detta senast den 16 juni. Underlåtenhet att ingå avtalen skulle resultera i omedelbar uteslutning ur föreningen. Den 30 juni verkställdes beslut om uteslutning av vissa medlemmar som inte hade undertecknat avtalen.

10. Ett antal av de uteslutna medlemmarna (Anybody m.fl.) väckte skadeståndstalan mot R B, L K, B L och M Z samt mot föreningen. Tingsrätten fann att uteslutningsbesluten inte hade inneburit någon kränkning av de uteslutnas medlemskap. Käromålet ogillades därför.

11. Hovrätten fann att Anybody m.fl. visat att styrelsen respektive stämman inte haft rätt att kräva att medlemmarna skulle ingå samarbets- och aktieägaravtalen, eftersom dessa i väsentliga avseenden medförde mer långtgående förpliktelser för medlemmarna än stadgarna. Genom aktieägaravtalet rubbades också den rösträttsbegränsning i stadgarna som var till fördel för de medlemmar som inte hade så många butiker. Medlemmarnas vägran att ingå avtalen utgjorde därför inte en giltig grund för att utesluta dem från föreningen. Hovrätten fann dock att styrelseledamöterna inte hade varit oaktsamma och att det därmed inte förelåg någon skadeståndsskyldighet för dem. När det gällde föreningen ansåg hovrätten att det inte fanns rättsligt stöd för ett skadeståndsansvar. Hovrätten fastställde därför tingsrättens domslut.

Ramar för Högsta domstolens prövning

12. I tingsrättens beslut att tillåta den av Anybody m.fl. förda fastställsetalan antecknades bl.a. att frågor om kausalitet och adekvans ska prövas senare i samband med prövning av skadans storlek. Detsamma gäller invändningar om medvållande. I prövningen nu ingår däremot påståenden om att styrelseledamöternas och föreningens skadeståndsansvar ska jämkas på grund av att beslut om en ändrad verksamhetsform hade fattats före uteslutningarna.

13. Högsta domstolen har, med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett om att det saknats giltig grund för att utesluta vissa medlemmar ur föreningen, meddelat prövningstillstånd i frågan om styrelseledamöterna och föreningen är

skadeståndsskyldiga. Högsta domstolen har vilandeförklarat frågan om prövningstillstånd i målet i övrigt.

14. I Högsta domstolen har motparterna anfört att Anybody m.fl. inte har fört någon ogiltighetstalan mot uteslutningsbesluten. Till den del detta berör förutsättningarna för skadeståndsansvar i sig utgör det emellertid en ny omständighet till grund för talan som inte kan prövas i Högsta domstolen. Huruvida omständigheten kan medföra jämkning på grund av medvållande ingår inte i Högsta domstolens prövning (jfr p. 12 om tingsrättens beslut).

Frågorna i Högsta domstolen

15. Enligt hovrättens dom har det saknats grund för uteslutningsbesluten. Målet i Högsta domstolen rör därmed dels vilket ansvar styrelseledamöterna R B, L K, B L och M Z samt föreningen har för styrelsens uteslutningsbeslut den 30 december 2008, dels vilket ansvar föreningen har för föreningsstämmans uteslutningsbeslut den 1 juni 2009.

Om styrelseledamöters ansvar

16. Talan avseende uteslutningsbeslutet den 30 december 2008 stöds i fråga om styrelseledamöternas skadeståndsskyldighet på ansvarsregeln i 13 kap. 1 § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar. Där anges att om en styrelseledamot eller verkställande direktör i en ekonomisk förening uppsåtligen eller av oaktsamhet skadar föreningen då han fullgör sitt uppdrag, ska han ersätta skadan. Detsamma gäller när skadan tillfogas en föreningsmedlem eller någon annan genom överträdelse av föreningslagen, tillämplig årsredovisningslag eller stadgarna.

17. Ansvarsregleringen i föreningslagen bygger på principen att styrelseledamöter står i ett direkt sysslomannaförhållande till föreningen. De är skyldiga att vid fullgörandet av sitt uppdrag iaktta den omsorg som krävs av en syssloman i allmänhet (se prop. 1986/87:7 s. 250). Även i förhållande till föreningens medlemmar har ansvaret sysslomannarättsliga grunder.
18. I 3 kap. 4 § tredje stycket föreningslagen anges att medlem får uteslutas ur en förening på sådan grund som anges i stadgarna.
19. Vid prövningen av en skadeståndstalan mot styrelsens ledamöter med anledning av en uteslutning ska domstolen väga in ett antal olika omständigheter.
20. En omständighet av betydelse är om beslutet har fattats i behörig ordning och i enlighet med de grundläggande föreskrifter som gäller för föreningen.
21. I fråga om tolkningen av stadgarna gäller att denna ska ske på ett objektivt sätt med beaktande av vad som med normalt språkbruk kan anses ligga inom föreningens ändamål (jfr NJA 2015 s. 939 om tolkning av samfällighetsförenings stadgar). Vidare måste styrelsen ha godtagbara utgångspunkter för uteslutningen och ovidkommande hänsyn får inte styra handlandet.
22. En annan omständighet att beakta är den omsorg som styrelsen iakttagit för att få fram ett adekvat beslutsunderlag. Om uteslutningsfrågan är komplicerad och kan få stora återverkningar för medlemmen, kan det krävas mer ingående överväganden och särskild sakkunskap. Om det anlitas extern expertis, ligger visserligen ansvaret gentemot medlemmarna kvar hos de styrelseledamöter som fattar uteslutningsbeslutet. När frågan om oaktsamhet

ska bedömas, bör det emellertid kunna vägas in om styrelsen har anlitat expertis.

Bedömningen i detta fall av styrelseledamöternas ansvar

23. Det har i detta fall inte påståtts att styrelsen avvikit från den beslutsordning för uteslutning som anges i stadgarna.

24. Styrelsens beslut om uteslutning baserades på föreningens bedömning att konkurrensen på marknaden gjorde det nödvändigt med en snabb ekonomisk omstrukturering av verksamheten och en klarare styrning av medlemmarnas butiker. Det finns inget i utredningen som pekar på att beslutet var föranlett av några ovidkommande hänsyn. Som ett led i omstruktureringen hade beslutats att föreningen skulle träda i likvidation. Styrelsen och medlemmarna hade därför att utgå från att föreningens verksamhet under alla förhållanden var under avveckling och att en ny verksamhetsform behövde komma till stånd.

25. Uteslutningsbeslutet den 30 december 2008 var i och för sig förenligt med stadgarnas lydelse, att uteslutning kunde ske om medlem bröt mot beslut av föreningens eller dotterbolagets styrelse. Men som hovrätten har funnit saknas på föreningsrättens område stöd för att en medlem ska kunna anses skyldig att åta sig mer långtgående förpliktelser än vad som gäller enligt stadgarna; i det hänseendet fanns det alltså inte föreningsrättslig grund för beslutet. Bedömningen att styrelsen inte hade rätt att kräva att medlemmar skulle ingå aktieägar- och samarbetsavtalen för att undvika en uteslutning ur föreningen var emellertid rättsligt komplicerad. Det kunde finnas skäl också för uppfattningen att flertalet av villkoren endast utgjorde en kodifiering av vad som redan gällde för medlemmarna. Avtalsvillkoren hade utformats i samråd med juridisk expertis och varit föremål för omarbetningar och diskussion bland medlemmarna. Vid sin tillämpning av stadgarna kan

styrelsen inte anses ha brustit i omsorg i så hög grad att ledamöterna har gjort sig skyldiga till skadeståndsgrundande oaktsamhet. Talan mot styrelseledamöterna avseende uteslutningsbeslutet den 30 december 2008 ska därför ogillas.

Om ekonomisk förenings ansvar för uteslutningsbeslut

26. Anybody m.fl. har vidare gjort gällande att en ekonomisk förening kan vara skadeståndsskyldig på inomobligatorisk grund genom att det finns ett avtalsförhållande mellan en förening och dess medlemmar.

27. Rättsförhållandet mellan en ekonomisk förening och dess medlemmar i nu aktuellt hänseende har inte reglerats i föreningslagen. I den nuvarande föreningslagens förarbeten uttalas, i anslutning till bestämmelserna om bildandet av en ekonomisk förening, att stadgarna torde få betraktas som det för föreningsbildningen grundläggande avtalet (se prop. 1986/87:7 s. 81). Genom stadgarna kan medlemmarna få både rättigheter och skyldigheter gentemot föreningen. Stadgarna kan jämkas på avtalsrättsliga grunder med stöd av 36 § avtalslagen (se prop. 1975/76:81 s. 113). I den juridiska litteraturen har rättsförhållandet beskrivits från avtalsrättsliga utgångspunkter (se bl.a. Carl Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, 8 uppl. 2011, s. 36 och Göran Linden, Förvärv och förlust av medlemskap i ekonomisk förening, 1952, s. 177).

28. Praxis rörande skadestånd på grund av uteslutning ur en ekonomisk förening saknas. Däremot finns det praxis som gäller ideella föreningar. Ekonomiska föreningar har betydande likheter med ideella föreningar. I båda fallen handlar det om s.k. personassociationer som bygger på enskilda personers medlemskap och som regleras av stadgar fastställda av medlemmarna på föreningsstämma. Ideella föreningar bedriver i många fall

verksamhet som ligger nära den typ av verksamhet som finns i ekonomiska föreningar.

29. Enligt stadgad praxis kan domstol på materiell grund pröva tvister om uteslutning ur ideell förening, om föreningens verksamhet har ekonomisk betydelse för medlemmen (se bl.a. NJA 1977 s. 129 och NJA 1998 s. 293; jfr NJA 1990 s. 687). Prövningen anses då äga rum enligt avtalsrättsliga principer. Stadgarna betraktas som ett led i det rättsförhållande mellan medlemmen och föreningen som har bildats genom medlemskapet. En ogrundad uteslutning ur en ideell förening av nu aktuellt slag kan medföra skadeståndsskyldighet för föreningen (se NJA 1936 s. 672).

30. Mot nu angiven bakgrund finns det starka skäl för att ekonomiska föreningar vid obefogade uteslutningar bör ha ett skadeståndsansvar på samma sätt som ideella föreningar med ekonomisk verksamhet av betydelse för medlemmarna.

31. Ett argument mot ett sådant ansvar för ekonomiska föreningar är att det inte skulle vara i linje med vad som gäller i aktiebolagsrätten. Där anses att aktiebolaget – med hänsyn till bestämmelserna om vinstutdelning och andra värdeöverföringar från bolaget – inte bär något skadeståndsansvar på kontraktsrättslig grund mot aktieägarna. Bestämmelserna om vinstutdelning från ekonomiska föreningar är utformade på motsvarande sätt som aktiebolagslagens regler.

32. Vid uteslutning ur en ekonomisk förening är det emellertid inte fråga om vinstutdelning eller annan disposition av föreningens kapital. I stället handlar det om att upprätthålla den grundläggande föreningsrättsliga principen att en uteslutning av en medlem måste ha stöd i stadgarna. En medlem som utan giltiga skäl blir utesluten ur en ekonomisk förening har rätt att få uteslutningen ogiltigförklarad av domstol. I konsekvens med detta bör en

utesluten medlem också kunna få ersättning för den ekonomiska skada som en obefogad uteslutning orsakar.

33. Slutsatsen blir således att en ekonomisk förening kan hållas skadeståndsansvarig för en obefogad uteslutning. Huruvida beslutet fattats av föreningsstämman eller styrelsen saknar betydelse.

Bedömningen i detta fall av föreningens ansvar

34. Enligt hovrättens dom har uteslutningsbesluten den 30 december 2008 och den 1 juni 2009 saknat giltig grund. Föreningen är då ansvarig för den ekonomiska skada som har uppkommit genom besluten. De av föreningen anförda skälen för jämkning, bl.a. att handlandet grundats på en ursäktlig rättsvillfarelse och att juridisk sakkunskap anlåtats, föranleder inte någon annan bedömning.

Slutsatser

35. Vid denna utgång ska prövningstillstånd meddelas för målet i övrigt. Den av Anybody m.fl. förda fastställsetalan ska bifallas i den del som den riktas mot föreningen. Hovrättens dom ska ändras i enlighet med detta. Talan mot styrelseledamöterna avseende uteslutningsbeslutet den 30 december 2008 ska, som hovrätten funnit, ogillas.

Rättegångskostnader

36. R B och övriga styrelseledamöter ska som vinnande parter avseende yrkandet rörande uteslutningsbeslutet den 30 december 2008 få ersättning från Anybody m.fl. för rättegångskostnader i Högsta domstolen. Föreningen och styrelseledamöterna har uppgett att kostnaderna till hälften avser föreningen och till en åttondel var och en av styrelseledamöterna. De yrkade beloppen får anses skäliga.

37. Anybody m.fl. ska som vinnande parter i förhållande till Hälsokraft H.K. Ekonomisk förening i likvidation befrias från skyldigheten att ersätta föreningen för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten. Anybody m.fl. ska få ersättning från föreningen för den del av deras rättegångskostnader, i vilka bl.a. ingår ersättning till V S för hennes inställelse vid tingsrätten, som avser talan mot föreningen. Det får antas att hälften av kostnaderna avser denna talan. De yrkade beloppen får anses skäliga.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Ella Nyström,
Kerstin Calissendorff, Lars Edlund (referent) och Stefan Johansson
Föredragande justitiesekreterare: Susanne Österlund